

Josef Mánes – tajemství podkrovy

V listopadovém čísle jsme se seznámili s obálkou dopisu, který odeslal slavný český malíř Josef Mánes v dubnu roku 1870 z Říma svému příteli a mecenášovi Vojtěchu Lannovi do Prahy. Šlo o neobvyklou zásilku - obálka má velmi malý rozměr a přitom je opatřena vysokou frankaturou naznačující, že si odesílatel jejího obsahu cenil. Na zadní straně, pod zjevně neúplnou zpáteční adresu, Mánes připojil poznámku *Ultimo piano*, kterou lze vyložit více způsoby.

FRANTIŠEK BENEŠ

V článku jsem vyjádřil naději, že se možná některému ze čtenářů podaří nalézt odpovědi na otázky kolem dopisu, které jsem tehdy zodpovědět neuměl. A skutečně, za pár dní mi přišel mail: „Dobrý den pane Beneši, právě jsem si přečetl Váš velmi zajímavý článek o Josefu Mánesovi a domnívám se, že výraz *ultima piano* ve zpáteční adrese znamená poslední patro, že tedy bydlel v nějaké mansardě. Italsky vůbec neumím, ale když jsem zkusil dát do překladače výraz *poschodí do italského*, tak jediný překlad vyjde *piano*. Díval jsem se na *showmystreet* na adresu *Via della Stamperia Roma*, mansardy jsou skoro ve všech domech okolo fontány. Škoda, že Mánes nevěděl číslo domu (předpokládám, že v té době už číslování bylo). Zdravím a přeji hodně zajímavých článků - myslím že Filatelie nikdy nebyla tak zajímavá jako teď. Jan Chobot, Kolín.“

Samozřejmě mě potěšilo, že někoho článek zaujal natolik, že si dal práci s dalším bádáním, a tak jsem se rozhodl v něm rovněž pokračovat. O Mánesovi totiž existuje obsáhlá literatura, tištěná i na internetu. Nezáhálal ani pan Chobot a zanedlouho poslal další mail: „Našel jsem určitou nesrovnalost - většinou se v článku o Mánesově pobytu v Římě píše, že bydlel proti fontáně di Trevi, ale v *showmystreet* jsem našel na domě, který je situován opravdu proti fontáně, ceduli s nápisem *Piazza di Trevi*. Podle toho by tedy *Via della Stamperia* byla opravdu jen ulice vpravo, pokud stojíte proti fontáně. Taký jsem se pro jistotu podíval do *Kožíkova románu* o Mánesovi, ale je tam rovněž uváděna jen *Via della Stamperia* bez čísla. Pochybuji, že v Církevním státě byla povinnost přihlásit se k pobytu, jako byla už v té době třeba v německých zemích, a že by tedy bylo možné přesnou adresu jeho pobytu vypátrat z úředních záznamů.“

Tehdejší přihlašovací povinnost v Římě jsem nezkoumal (i když nejspíš existovala), přesto se mi nakonec přesnou adresu v době odeslání dopisu vypátrat podařilo, a to hned z několika zdrojů. Místa Mánesova římského pobytu jsou totiž zachycena v pracích starších badatelů, vlastně už od konce 19. století, nejnověji je pak uvádějí Jindřich a Miroslav Angroví ve skvělém sborníku dosud známých Mánesových dopisů, vydaném Ústavem dějin umění Akademie věd.

Jedna jeho kapitola nese název *Mánesovy dopisy z Říma určené Vojtěchu Lannovi a jeho manželce* a v jejím úvodu se praví: „Pořadí dopisů z Itálie se těžko

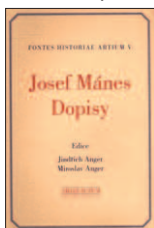
určuje. Všechny spadají do března 1870, datování do první poloviny dubna je již sporné, i když Mánes v této době v Itálii dosud pobýval. Ze záznamu pražského policejního ředitelství můžeme celkem přesně určit dobu cesty. Cestovní pas byl zaslán umělci 7. 3. 1870 na vídeňské policejní ředitelství. V době do 12. 3. 1870 Mánes ve Vídni ještě byl, protože odtud odesílal dopis Františce Lannové, na který si adresát poznamenal, že došel 13. 3. V záznamu pražského policejního ředitelství se uvádí, že 31. 3. 1870 žádala Amálie Mánesová o intervenci u policejního ředitelství ve Vídni, aby zaslalo Mánesovi pas do Říma na adresu *Via del almo* č. 57. Z jakého důvodu byl pas vyžádán, není jasné, možná umělec svůj předchozí doklad ztratil. Uváděná adresa byla asi druhým místem, kde byl malíř ubytován. Nejprve bydlel v hotelu *De la Minerve* a posléze v nejvyšším patře paláce na *Via della Stamperia* č. 4 (*Fontana di Trevi*); v paláci *Duchi di Poli*, kterému tvoří kulisu fontána.“

To jsou pro nás cenné informace, osvětlující formulaci zpáteční adresy, která se na první pohled zdála neúplná, ale teď víme, že místním byla srozumitelná. Jde totiž o palác pojmenovaný po J. L. Contim, vévodovi di Poli (mimořádně, byl bratrem papeže Innocence XIII., který v roce 1721 blahoslovil Jana Nepomuckého), k jehož čelní fasádě přiléhá slavná fontána di Trevi. A protože je vlastně jeho součástí, k doručení korespondence nebylo třeba uvádět číslo domu.

K čelní stěně starobylého paláce di Poli přiléhá slavná fontána. Podle dobových pramenů se zřejmě za tímto jeho podkrovním okny našel Mánesův pokoj, z něhož na ni měl přímý výhled.

Palác je obrovský a má více vchodů, z ulice *della Stamperia* jich do něj ústí pět, s po sobě jdoucími čísly 1 – 5 (tedy sudá i lichá), číslo 4 nese ten nejmenší a nejskromnější. Právě tím do domu před bezmála 145 lety vcházel Josef Mánes a stoupal pak čtyři patra (možná dokonce pět) do podkrovní – po-

známka pod zpáteční adresou tedy skutečně znamená „poslední patro“. V itaštině však tento výraz má více významů, od zjevně nesouvisějícího „poslední piano“ (ve smyslu klavíru) po „poslední plán“, který se mi zdál příležitější, protože z předchozích pramenů vyplývalo, že Mánes v té době bydlel v hotelu, kde by byl údaj o patru zbytečný, a navíc zoufalý tón jeho dopisů naznačoval, že je finančně i psychologicky v koncích a čeká na zázrak – a má v té věci „poslední plán“. Je zajímavé, jak se některé zdroje o místech jeho pobytu v Římě liší, ale k tomu se vrátíme za chvíli.

Ted' se podívejme na jiné dopisy (ve smyslu obsahu, tedy sdělení), které z Říma v březnu 1870 odeslal Lannovým. Angrovi jich uvádějí jedenáct, k tomu jeden neurčený, a dále tři obálky bez obsahu, z toho dvě prošlé poštou (patří k některým z uvedených jedenácti sdělení). Někdy nešlo o listovní zásilky, ale o balíky (Mánes uvádí doslova „koš“) či balíčky, protože z obsahu vyplývá, že jimi postupně odeslal různé předměty, jako například čtyři florentinské klobouky (dva dětské pro Lannovy děti, a dva pro dospělé), benátskou sklenici (cestou do Říma se zastavil v Benátkách a Florencii), pouzdro na doutníky, malou skleněnou gondolu, posvěcený růženec, nepravé perly, zlaté náušnice či brož s nápisem Roma. Všechny dopisy jsou psány německy. Zpočátku z nich čiší nadšení – „*Řím je to nejvýjimečnější, co svět má!*“, ale brzy se tón mění. Mánes si stýská, že ho Italové okrádají a on si nemůže ani stěžovat, protože nezná jejich řeč (píše o nich, že „*jsou to horší podvodníci než Židé*“, a uvádí důvody). Jeho zdravotní stav se zhoršuje, trpí bolestmi, přesto by se rád podíval do Neapole a Paříže, kde by chtěl koupit nějaké starožitnosti. Pobyt financuje nejen z Lannovy podpory, ale zřejmě i z půjček od významných českých církevních hodnostářů, kteří byli v té době rovněž v Římě (Lannu koncem března prosí o zaslání větší částky, aby mohl tyto dluhy vyrovnat). Umělecký život v Římě se mu najednou zdá nudný („*Krajané v Římě jsou výkvětem egoistů*“), touží po Paříži, a pak už by se chtěl hlavně vrátit domů. Slibuje, že nové dluhy uhradí obrazem Madony, který začne malovat. Svou budoucnost líčí chmurně: „*Pokud mi peníze včas nedojdou, budu hladovět a nezbude mi, než kousat trávu.*“

Poslední časově zařazený dopis je z 31. března, o případných pozdějších jsme už uvedli Angrových poznámku, že je jejich datování sporné – a v soupisu žádný takový neuvádějí (Mánes sdělení zřejmě obvykle nedatoval, pokud se nedochovala obálka, byly dopisy časově řazeny podle poznámek adresátů). Naše zkoumaná dopisní obálka však nese podací razítko 11. dubna, a je tedy nejpozdější dosud známou Mánesovou zásilkou z Říma. V této souvislosti je pro nás zajímavý dopis v soupisu s číslem 52, o němž autoři uvádějí: „*F. Žákavec se (v roce 1934) zmiňuje o bližší neurčeném dopise (snad V. Lannovi) v poznámce k článku Roma, Via della Stamperia, a to v souvislosti s rozprodejem thunovských sbírek v Děčíně, kdy se u pražského obchodníka objevil dopis spolu s Mánesovou předkresbou římských ruin. Žákavcovi nebylo dovoleno dopis ofotografovat, takže mu jeho obsah zůstal neznámý. Místo uložení dopisu neznámé.*“

To by totiž mohl být obsah naší zkoumané obálky, a současně důvod, proč ji Mánes tak vysoko vyplatil – vložené skicy si cenil a věřil, že pohne adresáta k zaslání toužebně očekávané finanční podpory (jde samozřejmě o pouhou hypotézu, jejíž pravděpodobnost by mohl naznačit například rozměr zmíněné skicy, pokud by byla dohledána). Římské ruiny jsou přitom posledním obrazem, který Mánes namaloval – a už pouhé jeho vyobrazení naznačuje, že jde o obraz nádherný, moderní, dokonce až impresionistický.¹⁾

V každém případě zkoumaná dochovaná obálka Mánesova dopisu posunula poznání o jeho korespondenci z té doby a je dalším příkladem, že filatelie může směle aspirovat na postavení pomocné vědy historické.

Ale vraťme se ještě k pátrání po Mánesových římských adresách, o nichž už jsme zmínili, že je různé prameny uvádějí rozdílně. Některé popisují, že bydlel u českého sochaře Ludvíka Šimka, jehož jméno už tak trochu zavál čas, i když šlo o významného umělce, autora slavných soch, například pomníku Josefa Jungmanna na stejnojmenném pražském náměstí, sochy rytíře Bruncvíka na pilíři Karlova mostu (pod silnou lupou bychom ji možná mohli najít naznačenou na některé naší známce), řady plastik v chrámu svatého Víta (včetně třinácti starozákonních proroků na hlavním oltáři), čtyř pomníků vojevůdců ve vídeňském Arsenálu, a také sochařské výzdoby hrobky Vojtěcha Lanny mladšího na Olšanských hřbitovech. Šimka jako sedmadvacetiletý v roce 1864 získal státní cenu a s ní studijní pobyt v Římě, kde nakonec strávil šest let. S Mánesem se tu na jaře roku 1870 jistě stýkal, byl to totiž právě on, kdo napsal Amálii Mánesové o nemoci jejího bratra, pro kterého si pak do Říma přijela a zuboženého ho odvezla domů. Zpravodaj Společnosti přátel Itálie v čísle 3 z roku 1997 dokonce uvádí, že „*Šimka v Římě Mánesa oče-*

¹⁾ K podobně světlým barvám se v pozdních dílech o čtyři dekady později obrátil další velikán našeho výtvarného umění, rovněž s tragickým osudem, Antonín Slavíček. Ten se shodou okolností narodil právě v době, kdy se Josef Mánes vrátil z Říma do Čech.

kával a ubytoval ho v hotýlku ve *Via della Stamperia 4*, z jehož oken měl bezprostřední výhled na *Fontánu di Trevi*". To se však zdá být zjednodušené, protože jeden z raných „římských“ dopisů napsal na hlavičkovém papíru hotelu De la Minerve, což byla asi jeho první adresa, druhou pak byla už zmíněná *Via del Almo* (kam mu měl být zaslán nový cestovní pas), a teprve jako třetí uvádí zpáteční adresu na *Via della Stamperia*. Sochař Šimek pravděpodobně bydlel jinde, na jednom z Mánesových dopisů je poznámka „*Ludwig Šimek, Via della quattro fontana 33, secondo piano*". Obě místa leží na opačných koncích pahorku Kvirinál s palácem a slavnými zahradami (dnes sídlo prezidenta republiky), vzdálena od sebe čtvrthodinku chůze.

Mánesovy dopisy jsou však zajímavé i z jiného hlediska – a to nejen ty římské. Jsou totiž prakticky všechny psány německy, a když se najde nějaký česky, je formulován značně lámaně. Ano, náš nejslavnější malíř, po němž je pojmenován v Praze most, u kterého stojí jeho socha, jehož jméno si do názvu zvolil Spolek výtvarných umělců

Mánes a pojmenoval po něm svou budovu na dnešním Masarykově nábřeží, velký Čech - česky moc neuměl. Německy jsou vyvedena i jména sourozenců Mánesových na jejich hrobě na pražských Olšanských hřbitovech (oddělení VII, hrob č. 23).

Autorem náhrobku byl Mánesův přítel sochař Šimek, který je sám pohřben nedaleko... Vedle německé podoby příjmení všech tří sourozenců (bez čárky nad A), a mužského rodu u Amalie (a bez čárky ve jméně i příjmení) je pozoruhodná i podoba křestního jména Quida – Guido (dnes bychom řekli Kvido). I tento nadaný bratr neměl v životě moc štěstí, a zemřel ve stejném věku jako slavnější Josef – oba žili jen něco nad padesát let (u Quida je na náhrobku uveden rok narození 1829, zatímco životopisci uvádějí 1828).

V kontrapunktu k tomu je podoba Mánesova příjmení ve zpáteční adrese zkoumaného dopisu, na jehož obálce je všechno psáno německy nebo italsky, ale podpis „Mánes“ je česky, tedy s výraznou čárkou nad A...

Tak vidíte, tak malá obálka - a kolik zajímavostí jsme díky ní zjistili. No není filatelie kouzelná? Nejlepší na tom je, že bádání v ní nemá konce a k cestám za dobrodružstvím nepotřebujeme vytáhnout paty z domova. Stačí si jen po práci večer sednout nad album a prostě se zasnít...